

УДК 343.985

А.М. МЕДЕНЦЕВ,

здобувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Міжнародного гуманітарного університету

ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Анотація. У статті наведені особливості окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема, обшуку, огляду документів, допиту свідків і підозрюваних. Визначається зв'язок цих дій, а також їх обумовленість особливостями відображення у сфері державних закупівель.

Ключові слова: слідчі (розшукові) дії, документи, обшук, допит, свідок, підозрюваний.

Постановка проблеми. Особливості в розслідуванні економічних злочинів, до числа яких належать й злочини у сфері державних закупівель, обумовлені, в першу чергу, особливостями відображення цих злочинів у навколишньому середовищі. Процес збирання доказів, а відтак проведення слідчих (розшукових) дій у значній мірі детерміновано носіями інформації, які дозволяють встановити обставини тих чи інших кримінальних правопорушень і надати їм належну оцінку. Злочини у сфері державних закупівель вчиняються під оболонкою договорів купівлі-продажу, яким передують конкурсні торги, що знаходять багаторазове документальне відображення. Це шахрайство (ст. 190 КК України) або привласнення розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України). Основним злочином слід вважати й одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України). Тому основу доказової

бази складають різного роду документи, використання яких зумовлює зміст багатьох слідчих (розшукових) дій. Свідчення осіб в цьому процесі, на наш погляд, виконують підпорядковану функцію, оскільки майже завжди повинні спиратися на документальні дані.

Проблемні питання проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів, що вчиняються у бюджетній сфері, знайшли відображення в дослідженнях (Р.Л. Степанюка [1], О.Є. Користіна, С.С. Чернявського, В.І. Василичука [2], Г.В. Мудрецької [3], В.В. Кікінчука [4] та ін.). Разом із тим питання особливостей у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів у сфері державних закупівель залишаються не висвітленими, що і складає мету даної статті.

Виклад основного матеріалу.
Особливості обшуку. Обшук при розслідуванні злочинів у сфері державних закупівель спрямований, перш за

все, на виявлення і вилучення різного роду документів. Для цього слідчому потрібно вирішити низку тактичних завдань: а) визначити перелік категорій документів, в яких знайшли відображення обставини організації торгів та визначення їх переможця, а також фінансово-господарських операцій щодо здійснення процедури закупівлі; б) встановити місце ймовірного знаходження документів різних категорій; в) обрати процесуальну форму вилучення документів, які мають значення для кримінального провадження.

Для визначення переліку категорій документів, в яких знайшли відображення обставини організації торгів та визначення їх переможця потрібно прийняти до уваги наявні фактичні дані про механізм вчинення злочину, який, як правило, включає в себе правопорушення при організації торгів і визначенні переможця, укладенні договору і здійснення перерахування коштів (наприклад, при закупівлі товарів, робіт або послуг за завищеними цінами чи закупівлі непридатного до використання товару). Аналіз законодавства про здійснення державних закупівель [5] та матеріалів кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері державних закупівель дає підстави для виділення наступних видів документів, які підлягають вилученню і використанню як джерел доказів.

1. Документація конкурсних торгів — це документація, що розробляється та затверджується замовником, оприлюднюється для вільного доступу та безоплатно подається замовником під час проведення торгів (конкурсних торгів) фізичним/юридичним особам.

Потрібно мати на увазі, що ця документація може мати електронну форму у випадку організації електронного

реверсивного аукціону (електронні документи, що мають обов'язковий реквізит — електронний цифровий підпис та визначають вимоги замовника до предмета, договору, процедури та учасників закупівлі). Сюди ж слід віднести й електронну заявку — електронний документ, що підтверджує згоду учасника закупівель укласти договір про закупівлю на визначених замовником умовах та містить документи і відомості, що підтверджують виконання вимог замовника під час проведення закупівлі за процедурою електронного реверсивного аукціону.

До цієї категорії документів належать й документи, які засвідчують забезпечення виконання договору про закупівлю — надання учасником замовнику гарантій виконання своїх зобов'язань за договором про закупівлю (порука, гарантія, застава, завдаток, неустойка, депозит).

2. Рішення комітету з конкурсних торгів (службових осіб замовника, призначених відповідальними за організацію та проведення процедур закупівлі) щодо результатів проведення торгів, визначення переможця та оголошення про ці результати.

3. Установчі документи підприємства (фізичної особи — підприємця) — переможця конкурсних торгів (статут, довідка про включення до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, витяг з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, договори оренди тощо).

4. Договори, укладені замовником з підприємством — переможцем конкурсних торгів щодо закупівлі товару, робіт чи послуг, які закуповуються замовником у межах єдиної процедури закупівлі.

5. *Документи, що засвідчують якість закупленого товару* (сертифікати якості тощо).

6. *Бухгалтерські (фінансові) документи, які засвідчують оплату закупленого товару* (кошториси витрат, квитанції про переведення коштів з банківського рахунку замовника на платіжний рахунок постачальника товару, рахунки на оплату окремих послуг тощо).

7. *Документи, що визначають статус і повноваження осіб, причетних до правопорушень при здійсненні державних закупівель* (наказ про призначення на посаду, посадова інструкція, функціональні обов'язки, договір про матеріальну відповідальність тощо).

Важливим завданням, пов'язаним із забезпеченням документальної доказової бази є визначення місця ймовірного знаходження документів наведених категорій. Такими місцями, за правило, є офіси суб'єктів, задіяних у процедурі конкурсних торгів та реалізації здійснення державних закупівель: 1) замовників — органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, а також юридичних осіб (підприємств, установ, організацій) та їх об'єднань, які забезпечують потреби держави або територіальної громади; 2) учасника-переможця процедури закупівлі, пропозицію якого визнано найбільш економічно вигідною та акцептовано; 3) інших учасників конкурсних торгів, які подавали замовнику відповідно до вимог документації конкурсних торгів заявки та інші документи, які містили кваліфікаційну пропозицію або пропозиції щодо предмета закупівлі або його частини (лота); 4) банківських установ через які здійснювалися розрахунки за договорами купівлі-продажу (постачання).

В основі вирішення названого завдання знаходиться отримання достовірних відомостей про місця офіційної реєстрації названих суб'єктів, у віданні яких знаходяться документи, що мають значення для встановлення обставин готування, безпосереднього вчинення та (або) приховування кримінальних правопорушень у даній сфері. Важливою також є інформація щодо фактичного проживання (адрес) службових і матеріально відповідальних осіб — працівників закладів, установ, організацій, які були задіяні у процедурі здійснення державних закупівель.

Досить важливим є й обрання процесуальної форми вилучення документів, які мають значення для встановлення обставин вчинення злочинів у сфері державних закупівель. В цьому питанні потрібно керуватися принципами економії витрат зусиль і часу, а також повноти результатів. Зокрема, потрібно враховувати, можливість протидії органу досудового розслідування з боку зацікавлених осіб, яка може проявлятися у приховуванні, знищенні чи фальсифікації документів, які містять сліди протиправних дій. Тому слідчий може обрати одну з передбачених законодавством процесуальних форм вилучення документів з урахуванням виду документів, місця їх знаходження та ймовірності протидії: 1) тимчасовий доступ до документів, а в разі необхідності — їх подальша виїмка (ст.ст. 160-166 КПК України); 2) проведення огляду службових приміщень з метою тимчасового вилучення документів, які містять відомості щодо вчинення злочину (ст.ст. 237, 167 КПК України); 3) проведення обшуку з метою вилучення документів, які мають значення для кримінального провадження (ст.ст. 234-236 КПК України).

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері державних закупівель показує, що обшук відіграє провідну роль як спосіб вилучення документів різних категорій (у 74% вивчених архівних матеріалів кримінальних проваджень)¹. Ця слідча (розшукова) дія відрізняється від інших зорієнтованістю на примусовий характер пошукових дій і спрямованістю на нейтралізацію можливої протидії з боку зацікавлених осіб. Але потрібно відзначити, що відносно таких суб'єктів, як «інші учасники» конкурсних торгів (не стали переможцями) доцільним є проведення огляду службових приміщень з метою тимчасового вилучення документів, які містять відомості щодо вчинення злочину, в порядку ст.ст. 237, 167 КПК України.

Особливості тактики допиту. Як зазначалося, злочини, що вчиняються у сфері державних закупівель, є неочевидними і знаходять найбільш повне відображення у різноманітних видах слідів, зокрема, у пам'яті людей, серед яких вчиняються певні організаційні дії та фінансово-господарські операції (конкурсні торги, укладання договорів купівлі-продажу, здійснення розрахункових операцій), як правило, не викарбовується усвідомлення злочинності таких дій. Можливо у таких людей і з'являється розуміння, що окремі здійснювані операції порушують певні норми законодавства, але більш-менш повна картина злочину, як правило, відсутня. Тому свідчення осіб в цьому процесі, на наш погляд, завжди виконують підпорядковану функцію, оскільки майже завжди повинні спиратися на документальні дані.

Допит свідків. У кримінальних провадженнях про злочини у сфері

державних закупівель, як свідків допитують різні категорії осіб. Їх допити мають тактичні особливості, що обумовлені соціальним статусом, відношенням до організації (участі) конкурсних торгів, здійснення певних господарсько-фінансових операцій.

1. Керівники підприємств, які приймали участь у торгах, але «програли» їх, складають найбільш інформовану групу свідків (директор, головний бухгалтер, головний економіст тощо). Як правило, ними є особи, які достатньо обізнані у законних процедурах проведення державних закупівель, знайомі із законодавством, а відтак можуть легко визначити допущені правопорушення. Визначальним чинником їх позиції у кримінальному провадженні є те що їх права і законні інтереси були порушені під час організації торгів. Тому вони можуть розглядатися як потенційне джерело найбільш повної та достовірної інформації. Основним тактичним правилом тут може бути визначено встановлення психологічного контакту під час допиту і підтримання його на всьому його протязі. Після допиту керівників підприємств, які приймали участь у торгах, можуть бути допитані й інші працівники цих підприємств, зокрема, ті, що приймали участь у підготовці необхідних матеріалів для участі в торгах.

При прийнятті рішення про допити керівників названої категорії підприємств потрібно мати на увазі, що в торгах можуть приймати участь «підставні» підприємства. Такі підприємства подають необхідні заявки та інші документи, але потім не з'являються на торги, або анулюють свої заявки (самознімаються). Їх роль полягає

¹ При підготовці статті використані результати вивчення матеріалів 62 кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері державних закупівель.

у створенні видимості дотримання всіх законних правил і процедур, але фактично керівники таких структур є пособниками злочинців. Очікувати правдивих свідчень з боку керівників таких підприємств проблематично, скоріше всього вони намагатимуться ввести слідство в оману. Тому їх допити рекомендується проводити після допитів керівників підприємств, які реально приймали участь у конкурсних торгах.

2. Працівники підприємства, що стало переможцем конкурсних торгів, при організації яких мали місце правопорушення. Йдеться про службових осіб і рядових працівників, які мали певне відношення до підготовки і подання відповідних документів, але не є підозрюваними. Як правило, це працівники бухгалтерій, економічних, фінансових та інших відділів. Їх поведінка під час розслідування злочину багато в чому визначається залежністю від роботодавця та його посадових осіб. Тому вони можуть знаходитися під впливом позиції, вказівок своїх керівників. Але важливо врахувати і можливість існування у таких осіб і своїх інтересів, які можуть не співпадати з інтересами посадових осіб.

3. Працівники банківських установ, що обслуговують підприємницькі структури (керівники, головні бухгалтери, начальники відділів тощо). Ця категорія свідків займає позицію на допиті, яка залежить від ролі банку в механізмі вчинення допущених правопорушень. Тому їх позиція може коливатися від позиції надання повної інформації з питань, що цікавлять слідство, до позиції утаювання певних фактів, які компрометують банк та його керівників.

4. Працівники органів державної влади чи органів місцевого самовряду-

вання, бюджетних установ, що виступали як замовники конкурсних торгів, (не є підозрюваними). До цієї категорії належать особи, які були залучені керівниками зазначених структур для виконання певних функцій з підготовки різного роду документації та вчинення певних організаційних дій. Як правило, це люди достатньо обізнані в процедурах організації конкурсних торгів і можуть дати цінні покази щодо допущених правопорушень. Але їх поведінка значною мірою залежить від впливу на них їх керівника (розпорядника бюджетними коштами). Тому для отримання повних і правдивих свідчень тактика їх допиту повинна ґрунтуватися на акцентуації їх ролі у підготовці торгів (оформлення документів) і можливої відповідальності за допущені правопорушення. Важливу роль при цьому має використання під час допиту відповідних документів, де вказані їх прізвища, посади, підписи тощо.

Допит підозрюваних. Як підозрювані у справах про злочини у сфері державних закупівель допитуються дві категорії осіб.

1. Замовники конкурсних торгів — службові особи органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, бюджетних установ. Підставами для повідомлення про підозру є достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення при здійсненні державних закупівель (ст. 276 КПК України), які були виявлені і підтверджені в матеріалах органу Державної фінансової інспекції України або іншого контролюючого органу, а також проведенням початкових слідчих (розшукових) дій.

Предмет допиту складають обставини, які фактично є ознаками вчинення злочину певним способом: закупівлі

товарів, робіт або послуг за завищеними цінами; закупівлі непридатного до використання або експлуатації устаткування, товарно-матеріальних цінностей; оплати фактично не виконаних робіт або послуг (підписання фіктивних актів); визначення переможцем учасника, який не відповідає кваліфікаційним критеріям; здійснення оцінки пропозицій конкурсних торгів всупереч переліку критеріїв та методиці; здійснення держаної закупівлі без проведення процедур, передбачених законодавством (наприклад, якщо сума договору перевищує встановлену законодавством межу) тощо.

2. Учасники конкурсних торгів — службові особи підприємств, які прийняли участь у торгах і при цьому: використали фіктивні підприємства як посередників для штучного завищення цін на свої товари, роботи або послуги, а також для приховання злочину; використали підроблені документи щодо відповідності учасника кваліфікаційним критеріям учасника конкурсних торгів; використали підроблені документи щодо забезпечення пропозиції конкурсних торгів (поруки, гарантійних листів, застави, завдатку, депозиту);

використали підроблені документи щодо якості, комплектності товарів, які планується постачати; здійснили постачання замовнику недоброякісних чи некомплектних товарів (виконання робіт, надання послуг); запропонували (пообіцяли) або надали неправомірну вигоду службовій особі замовника конкурсних торгів за вчинення певних дій на користь певного учасника. Саме ці обставини й складають предмет допиту даної категорії підозрюваних. Потрібно відзначити, що тактика допиту обох категорій підозрюваних ґрунтується на використанні документів, а також показів попередньо допитаних свідків, щодо допущених правопорушень під час організації і проведення конкурсних торгів.

Висновки. Підсумовуючи викладене, потрібно констатувати, що особливості проведення слідчих (розшукових) дій у справах про злочини у сфері державних закупівель обумовлені, в першу чергу, особливостями відображення цих злочинів у навколишньому середовищі. І перш за все, таке відображення відбувається у документах та свідомості осіб, які причетні до організації та участі в конкурсних торгах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Степанюк Р.Л. Методика розслідування злочинних порушень бюджетного законодавства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 — кримінальний процес, криміналістика; судова експертиза / Р.Л. Степанюк. — Харків, 2004. — 19 с.
2. Протидія злочинам у бюджетній сфері: метод. реком. / Користін О.Є., Чернявський С.С., Василичук В.І. та ін.; за заг ред. О.М. Джузі. — К., 2012. — 88 с.
3. Мудрецька Г.В. Методика розслідування викрадень бюджетних коштів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 — кримінальний процес, криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Г.В. Мудрецька. — Ірпінь, 2011. — 19 с.
4. Кікінчук В.В. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 — кримінальний процес, криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / В.В. Кікінчук. — Дніпропетровськ, 2014. — 20 с.
5. Про здійснення державних закупівель: Закон України від 10.04.2014 № 1197-VII / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2014. — № 24. — Ст. 883.

Меденцев А.Н.

Особенности отдельных следственных (розыскных) действий при расследовании преступлений в сфере государственных закупок.

Аннотация. В статье приведены особенности отдельных следственных (розыскных) действий, в частности, обыска, осмотра документов, допроса свидетелей и подозреваемых. Определяется связь этих действий, а также их обусловленность особенностями отражения в сфере государственных закупок.

Ключевые слова: следователи, (розыскные) действия, документы, обыск, допрос, свидетель, подозреваемый.

Medencev A.

Features of separate inquisitional (search) actions at investigation of crimes in the field of the public purchasing.

Summary. The article presents the characteristics of certain investigative (search) operations, in particular, search, inspection of documents, the questioning of witnesses and suspects. Define, is the relationship of these actions, as well as their dependence on the peculiarities of reflection in the environment environment crime in public procurement.

Keywords: investigators (investigative) actions, documents, searches, interrogations, witnesses, suspects ments.

